

A pályorientáció elmélete és gyakorlata a hazai köznevelési intézményekben, a pedagógusok szerepe a pályorientációs tevékenységben

© Hegyi-Halmos Nóra

**Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet,
Budapest**

hegyi.halmos@ppk.elte.hu

A téma aktualitása, a kutatási probléma megfogalmazása

A magyar gazdaságot érintő nagymértékű munkanélküliség megelőzésében, a diplomás pályakezdő munkanélküliek, valamint a diplomás pályaelhagyók és –váltók számának csökkentésében jelentős szerepe van a megfelelő, időben megkezdett pályorientációs tevékenységnek. A társadalom és a gazdaság számára éppúgy, mint az egyén és családja számára fontos, hogy mindenki megtalálja a helyét a munkaerőpiacon. Motivációs kutatások egész sora bizonyítja, hogy a munkahelyi teljesítmény, az egyéni karrier célok teljesülése nagyban függ a munkavállaló elhivatottságától. A jól megválasztott, érdeklődésünknek, képességeinknek, hajlamainknak megfelelő hivatás sikeres életpályát biztosíthat – a jó döntésben jelentős szerepe van az átgondoltan előkészített pályorientációs döntésnek.

Az eredményes pályaválasztás sokféle kedvező hatás együttese, egy rendkívül összetett, komplex folyamat. A gazdaság és a technika felgyorsult fejlődése, a folyton alakuló munkaerőpiac egyfelől a személyre szabott, legalkalmasabb pálya megtalálását kívánja, ugyanakkor felkészítést a váltás lehetőségére. Minél korábban elkezdődik a felkészítés, annál eredményesebb lehet a pályatanácsadói tevékenység. *„A pályorientáció (amelynek új angol megnevezése a teljes életpálya-támogatás érzékeltetésére a 'vocational orientation' helyett 'lifelong guidance', és melyet az egész szakmai életutat támogató pályorientációnak, azaz életpálya-tanácsadásnak hívunk magyarul) magán hordozza az univerzalitás és a kompetencia elveit”* (Borbély-Pecze, 2010:7). A Lifelong guidance fogalma egyre elterjedtebb a hazai szakirodalomban is, *„olyan tevékenységek összessége, amelyek bármely korosztályhoz tartozó állampolgárok számára, életük bármely pontján lehetővé teszik, hogy felmérjék képességeiket, kompetenciáikat és érdeklődésüket; hogy ésszerű oktatási, képzési és foglalkoztatási döntéseket hozzanak; valamint, hogy menedzselni tudják egyéni életútjukat a tanulás, munka és egyéb olyan területeken, ahol ezekkel a képességeket és kompetenciákat sajátíthatják el vagy használhatják”* (Jackson, 2013:13). Minden fiatalnak szüksége van orientációra kisiskolás kortól, majd később a munkaerőpiacra kilépve egész szakmai életén át egy támogató rendszerre, melyhez bátran fordulhat, ha pl. munkahelyváltás, vagy pályaváltáson gondolkodik. A korábban Super által

megfogalmazott atipikus életpályák mára a munkaerőpiac működésének fő irányáivá váltak (Borbély-Pecze, 2010).

A Super által 1980-ban vázolt szívárvány modell elképzeléséhez illeszkedik az élethosszig tartó tanulás, az életpálya tanácsadás, a tanácsadói hálózat szemléleti kerete. A modell az egész életpályát próbálja átfogni, amelynek a munka természetesen csupán egy szelete. A modell szerint az életpályánk során kilenc szerepnek kell megfeleljünk, úgymint a gyerek, a tanuló, szabadidős tevékenység, a polgár, a dolgozó, a nyugdíjas, a házastárs, a háztartásfenntartó, a szülő szerepének. Hogy egyes szerepekben hogyan jelenünk meg, azt külső-belső tényezők, személyiség meghatározók, valamint a szociokulturális környezet együttesen határozzák meg. Életkorunk előre haladtával az egyes szerepek jelentősége is természetesen változik. Az adott életkorban való elégedettségünk nagyban függ attól, hogy ezekből a szerepekből éppen hánynak kell megfelelnünk, és milyen mértékben sikerül betöltenünk azokat. Természetesen életutunk során számos döntési helyzetbe kerülhetünk, melyek megoldásában a pályaorientációs tanácsadók és a velük együttműködő szervezetek, szakemberek képesek támogatást nyújtani (Borbély-Pecze et al., 2010).

A nemzetközi gyakorlatban rendkívül eltérő jelentőségű és szerepű a pálya tanácsadó rendszer, azonban a fontosságát szinte mindenhol elismerik. Az Európai Unióban is számos dokumentumban megjelenik, mint prioritás, legyen szó akár az oktatási rendszerről, akár a foglalkoztatáspolitikáról.

Magyarországon a legutóbbi fejlesztések közül mindenképpen kiemelendő a Támop 2.2.2. „A pályaorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése” című kiemelt projekt, melynek keretében fontos fejlesztő munka indult meg. A projekt célja az egész életutat támogató pályaorientációs/illetve karrier tanácsadói rendszer kialakítása volt, melynek keretében:

1. Megszületett az Új Pályaorientációs Portál (2009.szept)
2. Országos pályaorientációs hálózat kialakítása kezdődött
3. Pályaorientációs feladatokat ellátó szakemberek képzése indult meg (ELTE, SZIE)

A fentiek értelmében egyértelműnek tűnik, hogy az orientációs tevékenységet már kisiskolás korban célszerű lenne elkezdni, így kijelenthetjük, hogy a pályaválasztási tanácsadásban az iskolának alapvető szerepe van. A fiatal pályaválasztási érdeklődése általában gyermekkorban gyökerezik, így célszerű lenne mielőbb megkezdeni az

- általános tájékoztatást,
- főbb pályakörök áttekintését
- elemi pályaismeret fejlesztését
- pályaválasztás közvetlen előkészítését

A Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. Kormányrendelet a pályaorientációt a kulcskompetenciák fejlesztése fejezetben tárgyalja a kiemelt fejlesztési feladatok között, mint az iskolai nevelés-oktatás alapvető célját. Úgy fogalmaz, hogy „a pályaorientáció egy olyan folyamat, amely a tanuló egyéni igényeinek figyelembevételével segíti a

megfelelő pálya, szakma kiválasztását a lehető legszélesebb információnyújtás révén” (243/2003. Kormányrendelet).

A 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről paragrafusaiban a pályaaorientáció a pedagógus kötelességei és jogai között jelenik meg, mely szerint „*a pedagógus alapvető feladata a rábízott gyermekek, tanulók nevelése, oktatása, óvodában a gyermekek Óvodai nevelés országos alapprogramja szerinti nevelése, iskolában a kerettantervben előírt törzsanyag átadása, elsajátításának ellenőrzése, sajátos nevelési igényű tanuló esetén az egyéni fejlesztési tervben foglaltak figyelembevételével. Ezzel összefüggésben kötelessége különösen, hogy: (többek között), I. pont: tanítványai pályaaorientációját, aktív szakmai életútra történő felkészítését folyamatosan irányítsa” (2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről, a pedagógus kötelességei és jogai 62. § 1. bekezdés).* A pályaaorientáció megjelenik a Köznevelési Hídprogram egyik feladataként is, ugyanakkor az iskolaválasztást, pályaválasztási tanácsadást a pedagógiai szakszolgálatok feladataként fogalmazza meg.

A pályaaorientáció folyamatának segítése igazi kihívást jelenthet az iskolarendszer számára, hiszen a köznevelési intézményekben, iskolákban elsősorban a pedagógusok feladataként jelenik meg.

Folyamatosan szemmel kell tartani nemcsak a továbbtanulási formák állandó változásait, a tanulási lehetőségek módosulásait, a munkaerőpiac igényeit, a pályák rendszerét, de ismerni kell a fiatalok képességeit, érdeklődését és kompetenciáit is egyénileg. Egyre több feladatot jelent mind mennyiségi, mind minőségi értelemben. Vajon a pedagógus társadalom mennyire felkészült erre a feladatra?

Milyen hazai gyakorlati és elméleti fejlesztésekkel válhat a felsőoktatási tanulmányokra felkészítő iskolai pályaaorientáció a diplomás munkanélküliség megelőzésének eszközévé Magyarországon?

A kutatás célja

A kutatás célja átfogó képet alkotni a hazai alap és középfokú oktatási intézményekben zajló pályatanácsadás és pályaaorientáció gyakorlatáról és rendszeréről. Megvizsgáljuk, hogy a pályaaorientáció kérdése hogyan jelenik meg az iskolai dokumentumokban, így az Iskola Pedagógiai Programjában, illetve a Nemzeti alaptantervben. A kutatás további célja, hogy képet kapjunk arról, miképpen vélekednek a pedagógusok a pályaaorientáció szerepéről, illetve saját feladataikról a pályaaorientációs tevékenység során. Célunk, hogy feltárjuk a pályaaorientációs tevékenység milyen ismereteket, képességeket és attitűdöket kíván a pedagógustól. Az eredmények birtokában megvizsgáljuk annak lehetőségét, hogy a pedagógus továbbképzések miként lehetnek az iskolai pályaaorientációs folyamatok segítségére. A kutatás másodlagos célja néhány intézmény pályaaorientációs tevékenységének bemutatása, „jó gyakorlatok” azonosítása.

A kutatás tárgya

Kutatásomban át kívánom tekinteni a pályaorientációra, pályatanácsadásra vonatkozó hazai és Európai Unió dokumentumokat, különös tekintettel azokat, melyek az iskolákban folyó ilyen irányú tevékenységekre vonatkoznak. Külföldi példákon keresztül mutatom be az iskolai pályaorientáció, pályatanácsadás területén jellemző nemzetközi törekvéseket.

Vizsgálatomban a Magyarországon kialakult iskolai pályaorientációs tevékenység gyakorlatát vizsgálom, arra vagyok kíváncsi, milyen gyakorlat figyelhető meg a középfokú oktatási intézményekben. Részletesen be kívánom mutatni, hogy a középfokú oktatási intézmények pedagógusai és intézményvezetői hogyan vélekednek a pályaorientációs tevékenység szerepéről és hatékonyságáról. Kutatásomban elsődlegesen a középiskolákra, azon belül is a középiskolai rangsorban első 100 helyen található középiskolára koncentrálok.

Munkám fontos dimenziója a pedagógusok hozzáállásának vizsgálata a pályaorientációs tevékenységben való részvételhez, illetve annak feltérképezése, véleményük szerint milyen ismeretekre, kompetenciákra, attitűdre van szükségük ahhoz, hogy a pályaorientációban, így a továbbtanulásban is sikeresen támogathassák diákjaikat. A kutatás ezen eredményei hozzájárulhatnak a pedagógus továbbképzések megújításához és fejlesztéséhez.

Kutatási kérdések

1. Milyen hazai gyakorlati és elméleti fejlesztésekkel válhat a felsőoktatási tanulmányokra felkészítő iskolai pályaorientáció a diplomás munkanélküliség megelőzésének eszközévé Magyarországon?
2. Milyen nemzetközi és hazai dokumentumok szabályozzák és határozzák meg az iskolai pályaorientáció elméletét, gyakorlatát és rendszerét?
3. A hazai középfokú oktatási intézményekben van-e kialakult gyakorlata és rendszere a pályatanácsadásnak, pályaorientációnak?
4. Milyen jellegű pályaorientációs gyakorlatok érhetőek tetten a hazai alap- és középfokú oktatási intézményekben?
5. A pedagógusok fontosnak tartják-e a pályaorientációt, mennyire érzik feladatuknak a pályaorientációs tevékenységben való részvételt?
6. Milyen ismeretek, kompetenciák és attitűdök meglétét tartják fontosnak a pedagógusok annak érdekében, hogy sikeresen és hatékonyan tudják diákjaik pályaorientációját segíteni?

A kutatás hipotézisei

A kutatási kérdéseimhez a következő munkahipotéziseket állítottam fel előzetes ismereteim alapján.

1. Magyarország elmaradásban van a pályaorientációra vonatkozó Európai Unió irányelvekhez és a Nyugat-európai gyakorlathoz képest.
2. A magyarországi stratégiai dokumentumokban megjelenik a pályaorientáció kiemelt szerepe, azonban a gyakorlatban nem érvényesülnek ezek az irányelvek.
3. Feltételezem, hogy a pályaorientációs tevékenység a középfokú intézményekben elsősorban csoportos tájékoztatásból áll, kevésbé jelent személyes tanácsadást.
4. Feltételezem, hogy a középfokú intézmények közül a tehetséggondozó nyolcosztályos gimnáziumok, valamint az alternatív iskolák nagyobb hangsúlyt fektetnek a pályaorientációs tevékenységre.
5. Feltételezem, hogy a köznevelésben dolgozó pedagógusok felismerik a pályaorientáció jelentőségét, és képesek azonosítani annak elemeit.
6. Feltételezem, hogy a pedagógusok saját pedagógiai tevékenységük részeként értelmezik a pályaorientációt, de a pályaorientációs tevékenységhez szükséges ismeretek, kompetenciák, attitűdök hiányában nem érzik magukat felkészültnek a feladatra.
7. Feltételezem, hogy a pedagógusok képesek definiálni azokat az ismereteket, kompetenciákat és attitűdöket, melyek szükségesek a sikeres pályaorientációs tevékenységhez, és igénylik ezek pedagógus továbbképzés keretében történő fejlesztését.

A kutatási cél megvalósítását segítő kutatási módszerek

Komparatív dokumentumelemzés. Az Európai Unió és az Európai tanács vonatkozó dokumentumai, irányelvei, a vizsgált európai országok és a magyar köznevelés törvényi háttere, a vonatkozó kormány- és miniszteri rendeletek.

Fókuszcsoportos interjú. A kvalitatív módszer alkalmazásának célja, hogy tájékozódjak a téma aktuális kérdéseiről és problémáiról, majd meghatározzam a kutatás fókuszpontjait. A fókuszcsoportos interjú során 5-7 fő a témában érintett szakember beszélgetésére kerül sor, ahol a résztvevőket a témának megfelelően választom ki, de statisztikailag nem reprezentálnak semmilyen értelmes alapsokaságot. A fókuszcsoportos interjú tapasztalatai alapján állítom össze a kérdőív kérdéssorát.

Kérdőíves mintavétel. A kérdőívezés lehetővé teszi a nagy mintavételt. A minta nagysága 1500 fő hazai alap- és középfokú oktatási intézményben dolgozó pedagógus és intézményvezető. A felvétel módja online önkitöltés. Az adatgyűjtés során a résztvevők maguk töltik ki a kérdőívet az interneten. A kérdőív terjesztése online formában történik véletlenszerűen kiválasztott alap- és középfokú köznevelési intézmények bevonásával. A kérdőív vegyesen tartalmazza nyitott és zárt kérdéseket. A kérdőívek feldolgozása SPSS módszerrel történik.

Esettanulmány. A módszer célja a valamilyen szempontból egyedi, komplex, az eseményeket és cselekvéseket összefüggéseikben szemléltető példa bemutatása. Az előzetesen elvégzett kutatások során megismert „jó gyakorlatok” részletes, komplex bemutatására ad lehetőséget az esettanulmány módszere. A kiválasztott szervezeteknél a vizsgálatot több módszertani elemmel szeretném lefolytatni, így a dokumentumelemzés és a kérdőíves vizsgálat mellett félig strukturált interjút is készítenék az intézményvezetőkkel, illetve a pályaaorientációs programért felelős munkatárssal, pedagógussal.

A kutatás várható eredményei

A kutatás során átfogó képet kaphatunk a magyarországi alap- és középfokú köznevelési intézmények pályaaorientációs tevékenységéről, gyakorlatáról. Összegyűjthetünk olyan jó gyakorlatokat, melyek segíthetnek más intézmények pályaaorientációs tevékenységének fejlesztésében, valamint egy támogató pedagógus továbbképzés kidolgozásában.

Megismerhetjük a pedagógus társadalom, valamint a témában érintett szakemberek álláspontját a fejlesztési területeket illetően, ezek alapján javaslatokat tehetünk az oktatási kormányzat számára egy hatékony tanácsadási rendszer kiépítésére.

Az kutatás során megkérdezett pedagógusok és intézményvezetők véleménye alapján kidolgozunk egy, a pályaaorientációs tevékenységet, tanácsadást segítő szakirányú továbbképzési programot.

Irodalomjegyzék

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
A Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. Kormányrendelet.
- Borbély-Pecze Tibor Bors (2010). Beköszöntő. In Borbély-Pecze Tibor Bors (szerk.), *Az életút-támogató pályaaorientáció rendszerének bevezetése Magyarországon.* Budapest: FSZH Digitális Nyomda.
- Borbély-Pecze Tibor Bors, Kovács Tibor, Puczman Marita, & Répáczki Rita (2010). Országos életpálya-tanácsadó hálózat kialakítása és működtetése. In Borbély-Pecze Tibor Bors (szerk.), *Az életút-támogató pályaaorientáció rendszerének bevezetése Magyarországon* (pp. 14-34). Budapest. FSZH Digitális Nyomda.
- Jackson, Charles (2013). *Az európai pályaaorientációs szakpolitika hálózat szakszótára.* Budapest. Enterprise Hungary Nonprofit Kft.